

Prof. dr hab. Wanda Patrzalek
Instytut Socjologii
Uniwersytet Wrocławski
Ul. Koszarowa 3; 51-149 Wrocław
wanda.patrzalek@uwr.edu.pl

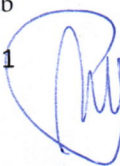
Wrocław 2023.08.09.

Recenzja
osiągnięć naukowo-badawczych w postępowaniu habilitacyjnym
dra Przemysława Nosala

Na podstawie wniosku złożonego na Wydziale Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za pośrednictwem: Rady Doskonałości Naukowej w Warszawie dotyczącym postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki socjologiczne doktorowi Przemysławowi Nosalowi z Instytutu Socjologii, Wydziału Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu otrzymałam dokumentację zawierającą wniosek przewodni, autoreferat, wykaz osiągnięć naukowych, monografię naukową stanowiącą główne osiągnięcie naukowe będące podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego Nosal, P. (2023). *Sportowe zakłady bukmacherskie. Społeczna praktyka grania*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM oraz wersje PDF pozostałych osiągnięć naukowych w dorobku publikacyjnym Habilitanta.

Recenzja osiągnięć naukowych w postępowaniu habilitacyjnym dra Przemysława Nosala zawierać będzie **trzy zasadnicze części** dotyczące oceny głównego osiągnięcia naukowego Habilitanta przedłożonego w formie monografii nt. *Sportowe zakłady bukmacherskie. Społeczna praktyka grania*. Poznań 2023: Wydawnictwo Naukowe UAM, stanowiącego podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, a także pozostałych publikacji dołączonych do wniosku wchodzących w skład osiągnięcia naukowego oraz oceny związanej z aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni. Taki porządek recenzji wydaje się konieczny¹.

¹ USTAWA z dnia 20 marca 2023 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Art. 219. 1. Stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która: 1) posiada stopień doktora; 2) posiada w dorobku osiągnięcia naukowe albo artystyczne, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny, w tym co najmniej: a) 1 monografię naukową wydaną przez wydawnictwo, które w roku opublikowania monografii w ostatecznej formie było ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. a, lub

1

Dr Przemysław Nosal absolwent socjologii; pracę magisterską obronił w 2008 roku w Instytucie Socjologii na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Doktorat z nauk humanistycznych w dyscyplinie socjologia nt. *Technologia i życie społeczne. Analiza relacji na przykładzie świata sportu* (promotor: prof. Marek Krajewski) obronił przed Radą Naukową Instytutu Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w 2012 roku.

W osobie Habilitanta mamy do czynienia z doświadczonym badaczem o rozległych zainteresowaniach naukowych z zakresu socjologii, socjologii sportu, ekonomii dotyczących badań nad sportowymi zakładami bukmacherskimi, zachowaniami kibiców i dociekań mieszczących się na pograniczu różnych subdyscyplin: socjologii sportu i socjologii ekonomicznej dotyczących kapitalizmu i hazardu, czynników ekonomicznych, politycznych czy prawnych determinujących hazard. Cechą wyróżniającą dorobek naukowy Habilitanta jest próba powiązania czynników społecznych i ekonomicznych w kontekście relacji wynikających z ich związku między socjologią sportu a zakładami bukmacherskimi.

I. Ocena głównego osiągnięcia naukowego

Dorobek naukowy dr Przemysława Nosala jest dość różnorodny, ale konsekwentny w swej tematyce i przesłaniu zarówno teoretycznym jak i praktycznym. Na dorobek naukowy Habilitanta składają się 2 monografie, 1 współautorska, 19 rozdziałów opublikowanych w monografiach naukowych, w tym 4 współautorskie, 23 artykuły w tym 9 współautorskich opublikowanych w czasopiśmie naukowych. Indeks Hirscha na podstawie bazy SCOPUS - 3 na podstawie Google Scholar 7.

Głównym osiągnięciem naukowym² Habilitanta jest monografia nt. *Sportowe zakłady bukmacherskie. Społeczna praktyka grania*. Poznań 2023: Wydawnictwo Naukowe UAM stanowiąca obszernie dzieło liczące 334 s. zawierające dziewięć rozdziałów. W pracy tej (jak też w innych publikacjach Autora) szczególne miejsce zajmuje zagadnienie praktyk bukmacherskich jako formy hazardu. Autor podejmuje w niej próbę opracowania nowej koncepcji hazardu determinowanej czynnikami społeczno-kulturowymi, ale także jako

b) 1 cykl powiązanych tematycznie artykułów naukowych opublikowanych w czasopiśmie naukowych lub w recenzowanych materiałach z konferencji międzynarodowych, które w roku opublikowania artykułu w ostatecznej formie były ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. b, lub c) 1 zrealizowane oryginalne osiągnięcie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne lub artystyczne; 3) wykazuje się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej. Dz. U. RP z dn. 20.04. 2023, poz. 742, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20230000742/O/D20230742.pdf> (09.08.2023).

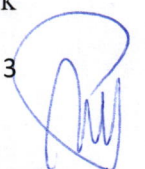
² Art. 219, pkt. 2.a ustawy z dnia 21 marca 2023 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz. U. RP z dn. 20.04. 23, poz. 742, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20230000742/O/D20230742.pdf> (09.08.2023).

wyniku nabywania kompetencji do grania, której przesłanką mają być podejmowane praktyki bukmacherskie. W rozdziale pierwszym monografii Autor opisuje społeczne konteksty praktykowania hazardu wyjaśnia genezę hazardu i wpływu na nią zmian cywilizacyjnych, a także korzyści i gratyfikacji pojawiających się w potrzebach graczy.

We wstępie określa hazard w kontekście społecznych praktyk. Ujmuje hazard w aspekcie dyskusji nad normami i wartościami życia społecznego. Za szczególną praktykę uznaje zakłady bukmacherskie stającą się centralnym zagadnieniem monografii regulowane kulturowo, ale i w kontekście znaczeń przypisywanych rozgrywkom indywidualnie. Całość składa się z trzech części: teoretycznej, metodologicznej i empirycznej prezentującej wyniki badań własnych Autora. Część 1 *Hazard i sportowe zakłady bukmacherskie* zawiera trzy rozdziały, pierwszy poświęcony społecznym kontekstom praktykowania hazardu oraz dwa kolejne zawierające charakterystykę i socjogenezę sportowych zakładów bukmacherskich oraz ich analizę jako specyficznej formy hazardu.

W rozdziale pierwszym Autor przedstawia hazard w kontekście jego genezy oraz kulturowych konotacji. Zwraca uwagę na multigratyfikacje w zaspakajaniu potrzeb przez hazard odwołując się do zróżnicowanej literatury przedmiotu. W otogenezie hazardu odnosi się do magii i praktyk religijnych bazujących na siłach nadprzyrodzonych do pojawiających się później komponentów rywalizacyjnych i kolejnej fali krytyki kontestującej hazard z praktykami wyznaniowymi. Ważną część rozważań stanowią kwestie konstrukcji świata hazardu zmierzającej do wywoływania błędów poznawczych zwłaszcza poprzez jego materialność (s.26), a także problem decyzyjności w hazardzie w kontekście kalkulacji ryzyka. W odwołaniu do Tyszki Autor przedstawia umiejętność poszukiwania właściwej strategii działania poprzez dotarcie do informacji. Za Hermanem słusznie zauważa konieczność ciągłego wysiłku z różnym poziomem zaangażowania w poszukiwanie informacji, a także inwestowania w dostęp do niej zgodnie z ekonomiczną logiką jej pozyskiwania (s.28). Autor zwraca także uwagę na przedmiot krytyki klasycznej związanej z wyłączeniem bezinteresowności w hazardzie i nadawaniem jej kontekstu materialnego choć ważnego w sensie semigospodarczym (s. 30). Podkreślając wymiar ekonomiczny hazardu odnosi się do jego atrakcyjności widocznej w genezie tego zjawiska, a także za Ritzerem jako efektu magicznej konsumpcji na zasadzie inwestycja – ryzyko - zwrot (s.33). Zjawisko to wiąże Autor z umasowieniem hazardu od XIX w. i dalszą jego dywersyfikacją poprzez dopasowanie do potrzeb zróżnicowanych konsumentów i utowarowienia hazardu (s.35), co powodowało konieczność regulacji prawnych zabezpieczających niepożądane zjawiska społeczne (konflikty, rozboje etc.) i ekonomiczne dotyczące kontroli opodatkowania praktyk

hazardowych przed nielegalnymi praktykami (s. 37). Na tym tle podkreśla znaczenie regulacji obowiązujących w Polsce zgodnie z ustawą o grach hazardowych i jej nowelizacji mających wpływ na wzrost dochodów w budżecie państwa, ale także zapobiegających przenoszeniu podmiotów rynku hazardowego do rajów podatkowych i globalnemu przepływowi kapitału (s.39). Autor słusznie zwraca uwagę na penalizację przepisów prawa karnego i cywilnego przed organizacją nielegalnych kasyn czy walk zwierząt (s.40). W dalszej części rozważań skupia się na kulturowych reprezentacjach hazardu poprzez przypisywanie im znaczeń i narracji o nich np. filmowe reprezentacje hazardu i ich typologia (s. 40-42).

Z perspektywy socjologicznej najważniejszą część tego rozdziału stanowi hazard jako przedmiot badań socjologicznych (1.8). Autor umiejętnie przechodzi od niewartościującego opisu charakterystyk profili badawczych graczy do zjawiska normatywnego ujęcia hazardu jako problemu społecznego (s. 51), powodującego często ukryte koszty społeczne psychiczne i emocjonalne, ale także zagrożenia funkcjonowania jednostki jako formy uzależnienia (s.52) i jego destrukcyjnych dewiacji stanowiących przedmiot dociekań psychologii uzależnień.

Roz. 2 Autor poświęca charakterystyce i socjogenezie sportowych zakładów bukmacherskich. Rozważania rozpoczyna od relacji hazard i sport oraz ich form bazujących na wydarzeniach sportowych. Wskazuje na długą tradycję zakładania się o wynik rywalizacji sportowej podkreślając relacyjność sportowych zakładów z innymi obszarami życia społecznego zwłaszcza w aspekcie mediatyzacji i technologizacji powodującej ich stopniowe przenoszenie do Internetu (s. 59). Ważny kontekst ekonomiczny i społeczny stanowi kwestia legalności statusu zakładów bukmacherskich mających niesformalizowany charakter do końca XVIII w. (s.60), a także instytucji kontrolujących stosowanie się do przepisów prawa oraz systemu podatkowego (s.62). Socjologiczny kontekst uzupełnia proces specjalizacji ról bukmacherskich i graczy jako zróżnicowanych aktorów oraz złożonych relacji między nimi. Zdaniem Autora transformacji ulegała także infrastruktura funkcjonowania zakładów bukmacherskich oraz aren sportowych punktów bukmacherskich do wirtualnej rzeczywistości w XXI w. powodującej również rekonfigurację pozycji gracza (s.68).

W rozdz. 3 Autor szczególnie umiejscawia sportowe zakłady bukmacherskie w kontekście cech wyróżniających je na tle innych form hazardu. Do najważniejszych zalicza umiejętności decyzyjne dotyczące typowania wyniku opierające się na użytkowych kompetencjach graczy, a także analizie statystyk, kursów bukmacherskich, ekspertyz etc. (s.73). Natomiast dyskusyjne jest ujęcie kategorii szczęścia jako wszystkich wyborów bukmacherskich poza wiedzą (s.75) bez odwołania się do psychologii poznawczej i dobrostanu człowieka oraz

hedonizmu, a także osobowości gracza. Brakuje też wskazania na dialektyczny związek między kompetencjami a szczęściem chociażby w znanej sentencji L. Pasteura, iż „szczęścia sprzyja dobrze przygotowanym umysłom”. Natomiast ważnym jest zwrócenie uwagi na mechanizm kwantyfikowania szans uczestników rozgrywek poprzez udział w kursach bukmacherskich uwzględniających zróżnicowane mechanizmy ekonomiczne, takie jak: marża bukmacherska, wysokość podatków, kursy innych operatorów (s. 78) w odwołaniu do rynkowych transakcji. Z perspektywy zasobowej Autor zwraca uwagę na formułę $360^0 / 24h$ w analogii do kultury 24h/7 zawierającej potrzebę odpoczynku i regeneracji organizmu opisywanej przez J. Crary'ego zmuszającej jednostkę do ciągłej partycypacji powodującej pojawienie się syndromu FOMO (s. 81-83). Przeciwwagą do tak rozumianego hazardu ma być tzw. „lekki hazard” znoszący aspekty problemu społecznego prowadzące do uzależnień. Ponadto lekkość zaangażowania się ma korespondować z sytuacją gracza (s. 85).

W końcowej części rozdziału Autor zwraca uwagę na ważne zjawisko typowań wyników poprzez ich „ustawianie” *match-fixing* często poprzez nielegalne formy wpływów wpisujące się w praktyki korupcyjne (s. 86-87).

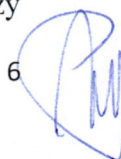
Część II Metodologię Autor rozpoczyna od określenia ram teoretycznych i pragmatycznych praktyki społecznej i ich centralnej pozycji w ludzkiej aktywności (s. 95) oraz umiejscowienia w nich kategorii wiedzy (s.97). Jak słusznie pisze wiele koncepcji wiedzy powstaje z fenomenologicznej rehabilitacji potoczności (s. 99) w tym kontekście sytuuje hazard jako rodzaj praktyki społecznej wskazując na interdyscyplinarność tego typu badań najczęściej podejmowanych w psychologii, ekonomii czy rzadziej socjologii. Zatem uzasadnia podjęcie takiej perspektywy badawczej przez socjologów jako wypełnianie pewnej luki w odniesieniu do praktyk grania (s. 101-102).

Rozdział piąty przedstawia metodologię badań Autora podjętych dla potrzeb recenzowanej monografii mających na celu uzupełnienie wskazanej powyżej luki badawczej dotyczącej aktywności zakładów bukmacherskich. W części eksploracyjnej stawia pytania główne i ich operacjonalizacje szczegółowe bazujące na uprawianiu sportowych zakładów bukmacherskich jako praktyki społecznej.

W badaniach własnych przeprowadzonych w latach 2017 i 2018 (choć może budzić wątpliwość dotycząca publikacji wyników badań 5, 6 lat po badaniach) Autor stosuje zróżnicowane metody badawcze, takie jak: wywiady kwestionariuszowe na próbie N=400 respondentów (po 200 grających i niegrających) oraz wywiady eksperckie (N=10) i pogłębione (N=30).

III część Autor poświęca analizie wyników badań własnych. Rozdział 6 rozpoczyna od umiejscowienia swoich badań w kontekście podejmowanej najczęściej problematyki badawczej przez innych autorów dotyczącej różnic w perspektywie praktyk i czynników je konstytuujących (s. 121-123). Zwraca uwagę na dominujące w badaniach rozpoznanie cech osobowościowych graczy. Prezentację wyników badań własnych rozpoczyna od przedstawienia wypowiedzi respondentów z wywiadów pogłębionych dotyczących ich przekonania o ponadjednostkowym ładzie oraz zasadach go organizujących (s. 124-125). Interpretację złożoności świata popiera badaniami ilościowymi wskazującymi na istniejące w tej perspektywie napięcie dotyczące własnych możliwości poznawczych wśród osób grających (s. 126,127). Kolejna część analizy dotyczy poczucia sprawczości i niepewności wobec złożoności świata, które Autor uzasadnia w badaniach jakościowych jako brak wśród osób grających w sportowe zakłady bukmacherskie odpowiedniej wiedzy i instrumentarni. Z drugiej zaś podkreśla dominujące u nich przekonanie o sprawczości elit zarządzających. Potwierdza to także w testowaniu ilościowym wskazując na niejasności reguł na poziomie makrospołecznym, ale z określonym poziomem sprawczości w skali mikrospołecznej (s. 130,131). Autor słusznie w tym kontekście ujmuje granie jako rodzaj goffmanowskiego treningu sprawczości, a nie rekompensaty w innych sferach życia (s.132). Ważne interpretacje dotyczą niepewności współczesnego świata wśród osób grających choć nieco niższej niż wśród niegrających. Różne konstrukty niepewności buduje na bazie wyników jakościowych (s. 134).

Z kategorią niepewności Autor wiąże ryzyko i nagrodę. Choć należałoby wyjaśnić na czym polega różnica w rozumieniu kategorii niepewności i ryzyka ze względu na ich genetyczne konotacje. Analizę ryzyka Autor dokonuje wśród grających i niegrających. Słusznie zauważa, iż kategoria ryzyka wśród uprawiających hazard jest najczęściej podejmowana przez badaczy zajmujących się osobowościowymi korelatami grania. Bowiem właśnie z perspektywy osobowościowej zarówno w socjologii, jak i ekonomii stosunek do ryzyka jest jednym z najważniejszych komponentów behawioralnych ludzkich zachowań. Autor podkreśla, iż osoby grające uważają ryzyko jako element ich każdej aktywności życiowej (s.137-138), ale równocześnie jako konstrukcję poznawczą prowadząca do rozwoju. Potwierdza to także w badaniach ilościowych, w których ryzyko prowadzi do nagrody. W interpretacji hazardu wśród respondentów pojawia się kontekst zabawy, na który nie mogą sobie pozwolić w wymiarze rzeczywistym (s. 143,144). Z kolei dyskusyjna jest metafora *pobranych próbek rzeczywistości* rozwiniętych w bukmacherskiej praktyce (s.144). Natomiast ważne wskazania opierają się na racjonalizmie wśród osób grających negujących częściej przeznaczenie czy

wpływ przypadku w obstawianiu wyników przy podkreśleniu decyzyjności uwzględniającej różne czynniki w tym procesie (s.148).

W konkluzji tego rozdziału Autor zwraca uwagę na hazard nie tylko jako praktykę, ale także metaforę rzeczywistości (s. 150). Centralne miejsce w kulturze hazardowej nadaje ryzyku i konfrontacji z nim. Pewne słuszne konotacje dotyczą ujmowania ryzyka jako zoperacjonalizowanej, zalgorytmizowanej złożoności i niepewności w ujęciu Reitha. Wywód ten mógłby być bardziej przekonujący gdyby Autor określił relacje pojęć niepewności i ryzyka o czym pisano powyżej. Bowiem zdaniem Autora zamknięcie ryzyka w *próbce rzeczywistości* oczyszcza je z „innych kulturowych naleciałości” zwiększając szanse odniesienia sukcesu jest dyskusyjne (s.151).

Natomiast wprowadzenie do rozdziału 7 wydaje się satysfakcjonujące w odwołaniu do tezy D. Nicoliniego, iż praktyki społeczne dowartościowują jednostki (s. 154). W tym kontekście Autor dokonuje analizy znaczeń nadawanym praktykom w badaniach własnych. Szczególną uwagę poświęca pozycjonowaniu zakładów bukmacherskich wśród osób grających. W badaniach ilościowych rozpoznaje sensy jakie grający nadają swojemu zaangażowaniu (s.159). Szczegółowo opisuje to zjawisko także w badaniach jakościowych w ujęciu ludycznym grania jako formy zabawy (s.160) zarówno w wywiadach pogłębionych, jak i eksperckich wśród bukmacherów (s. 161).

Z perspektywy ekonomicznej ważny czynnik stymulujący udział w zakładach bukmacherskich stanowią pieniądze, które Autor wiąże z kategorią emocji (s. 163,164). Na kontekst materialny zakładów bukmacherskich zwracają uwagę w badaniach Autora nie tylko respondenci, ale także eksperci jako formy inwestycji (s. 166).

Natomiast w socjologicznym kontekście ważnym jest określenie znaczenie grania i zainteresowania sportem wśród osób uczestniczących w zakładach zwłaszcza w badaniach jakościowych (s. 166-167). W systemie znaczeniowym drugiego rzędu Autor powołuje się na opinię ekspercką porównującą sytuację gry do konsumpcji posiłku, którego przygotowanie może być ważniejsze niż sama konsumpcja (s.169), ale najistotniejsze wydaje się w analizach podniesienie kwestii umiejętnego używania zasobów przez graczy poprzez sprawdzanie swoich kompetencji (s.170), a także przenoszenie znaczeń z innych sfer aktywności nie wolnych od dystrybuowanej rywalizacji również z samym sobą (s.173,174).

Rozdział ósmy stanowi rozwinięcie tematyki kompetencji bukmacherskich kończących rozdz.7. Jak słusznie zauważa Autor bazę praktyk stanowi rozpowszechnianie kompetencji (s.184). Stąd w dalszej części rozdziału analizuje w odwołaniu do wywiadów pogłębionych z osobami grającymi i ekspertami proces nabywania kompetencji. Obok kompetencji

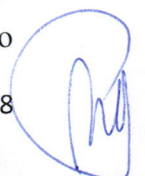

technicznych Autor słusznie podkreśla znaczenie kontroli emocji powiązanych wspólnie z każdą sferą aktywności człowieka poprzez pryzmat umiejętnego zarządzania nimi. W dalszej części rozdziału śledzi na podstawie wyników badań jakościowych ewoluowanie poszczególnych elementów i ścieżek kompetencyjnych graczy (s.200-203). W tym kontekście opisuje znaczenie osób z bliskiego otoczenia gracza, towarzyszących im ekspertów bukmacherskich i konsultantów udzielających porad i wiedzy dotyczącej zakładów. Ich znaczenie Autor kontestuje poprzez kategorię samouctwa stanowiącej nabywanie kompetencji w trakcie grania (s. 214,215) i związanej z nią kategorią immersyjności, która może wykraczać poza kompetencje samego grania (s.218).

Ostatni dziewiąty rozdział pracy dokonuje w pierwszej części rozstrzygnięć między behawioralną koncepcją działania a teorią praktyki. Autor słusznie uzupełnia w opisie praktyk komponent dotyczący indywidualnego modusu działania. Natomiast dyskusyjne jest ujmowanie wzorów jako elementów nie związanych bezpośrednio z działaniem zwłaszcza z pominięciem kategorii wzorca (s.221). Z kolei słusznym jest założenie mentalnego charakteru aktywności grających, którym towarzyszy komponent behawioralny aczkolwiek nieuchwytny na poziomie obserwacji zewnętrznej (s.223). Ponownie pojawia się w tym miejscu zarzut braku precyzji w rozróżnieniu kategorii ryzyka i niepewności stawiający je na równi. W analizach tych rozwijana jest kwestia decyzyjności dotycząca preferencji formy zakładów bukmacherskich. Bowiem decyzyjność jest najważniejszym komponentem działania, co przekłada się na wybór określonej formuły grania przez respondentów (s. 226). Stąd ważna część badań Autora dotyczy działań dokonywanych przez respondentów w ramach obstawiania wyników wydarzeń sportowych (wyk. 9, s. 236).

W kontekście wiedzy wykorzystywanej w procesach decyzyjnych praktyk grania Autor opiera się na analizie wypowiedzi ekonomisty-eksperta podnoszącego kwestie efektywności rynku bukmacherskiego. Jednak można było w większym stopniu wykorzystać mechanizmy podejmowania decyzji w ramach niedoskonałej wiedzy podmiotów rynkowych, a także strategii gier stosowanych w zachowaniach rynkowych. Z kolei trafnym jest odwoływanie się do działań zrutynizowanych, nawykowych opartych na przyzwyczajeniach, ale także konieczności kontrolowania ich dających możliwości zmian sposobów praktykowania (s.246-248). Ważna jest także podnoszona kwestia czasu i jej wymiaru kosztowego zwłaszcza w kontekście inwestycyjnym uwzględnianych w planach temporalnym respondentów (s.248-252).

W dalszej części rozdziału Autor zwraca uwagę na kontekst relacyjny grania i różne modele elitarne i egalitarne determinujące kategorie praktyk od zindywidualizowanych do

konsultacyjnych (s. 254-255). Interesujące z perspektywy podjętej problematyki badawczej jest mikrozarządzanie finansami w kontekście wydatków na cele bukmacherskie. Stąd wskazania respondentów zarówno w badaniach ilościowych, jak i jakościowych dotyczących limitowania tych wydatków (s. 256,257). Choć w tej części pojawiają się nieprecyzyjne określenia dotyczące pieniądza, jak: krążenie pieniądza, jego namnażanie czy odtwarzanie mające charakter raczej potoczny niż naukowy (s. 260-261). Natomiast słusznie Autor zwraca uwagę na wirtualizację pieniądza hazardowego (s. 267) choć nie jest to jego specyfika, ale rezultat zmian transakcyjnych w gospodarce globalnej.

Ważna konstatacja dotyczy przekazywania typowania do systemu bukmacherskiego (s. 265), który jak słusznie zauważa Autor nie kończy grania. Podobnie jak decyzja o zakupie nie kończy procesu konsumpcji, ale stanowi jego kontynuację. Z badań Autora wynika, że dla wielu respondentów to jest najważniejszy etap grania dający nadzieję na sukces. (s.266). Stąd w procesie śledzenia wyników gry odwołuje się słusznie do kategorii strategii działań i dokonuje jej analizy w zachowaniach respondentów (s. 269). Na tym etapie pojawiają się też emocje i ich zróżnicowane narracje przedstawiane w badaniach jakościowych przez respondentów (s. 274, 275). W podsumowaniu rozdziału Autor buduje tabele dotyczące procesu wykonywania praktyk w wymiarze jednostkowym w zależności od innych wymiarów.

Przechodząc do wniosków podsumowujących główne osiągnięcie naukowe Habilitanta pragnę wyrazić moją pozytywną opinią o recenzowanej monografii. Autor stosuje nową perspektywę badawczą w pracy odnoszącą się do analizy zakładów bukmacherskich w kontekście teorii praktyk. Jest to uzupełnienie pewnej luki badawczej w literaturze polskiej dotyczącej braku tego typu opracowań wobec dominującej ujęć w kategoriach faktu społecznego czy behawioralnej koncepcji osobowościowej predestynującej do gier, a także stylu życia bądź formy uzależnień jednostki.

Autor dokonuje rzetelnych badań opartych na zróżnicowanych narzędziach badawczych scenariuszach wywiadu kwestionariuszowego, pogłębionego i eksperckiego.

Do dyskusyjnych elementów w opracowaniu zaliczyłabym brak precyzji w używaniu niektórych kategorii zwłaszcza ryzyka i niepewności, co pozwoliłoby na dokładniejsze określenie modeli graczy stosujących różne strategie w sytuacji ryzyka i niepewności.

Powyzsza uwaga nie obniża mojej pozytywnej oceny monografii. Podkreślam także poziom erudycyjny Autora zarówno w analizie teorii praktyk i hazardu, jak też w prezentacji wyników badań własnych.

Przystępując do **drugiej części recenzji** oceny pozostałych publikacji dołączonych do wniosku wchodzących w skład osiągnięcia naukowego szczególnie odniosę się do publikacji będących wyłącznym autorstwem Habilitanta. Pojawia się tutaj pewna niedogodność w ocenie tych publikacji ponieważ wykaz publikacji pojawiających się w autoreferacie wraz z oświadczeniami współautorów nie pokrywa się kolejnością załączonych do pozostałych osiągnięć publikacji Autora. Ponadto brakuje do rozdziałów w monografiach oświadczeń współautorów. W przypadku monografii Habilitanta Nosal P., *Technologia i sport*, seria Kontinum brak pełnego tekstu uniemożliwił jej ocenę. Podobnie w przypadku współautorskiej monografii Kossakowski, R., Nosal, P., Woźniak, W. (2020). *Politics, Ideology and Football Fandom. The Transformation of Modern Poland*. London-New York: Routledge. Zatem przejdę do oceny rozdziałów w monografiach autorstwa Habilitanta. Pierwszy z nich wskazany w wykazie pozostałych znaczących osiągnięć Habilitanta to Nosal P. (2022). *A Wealthy Marriage? The Politics and Economy of Sports Betting in Poland*. W: J. Nikkinen, V. Marionneau, M. Egerer (red.). *The Global Gambling Industry* (s. 151-164). Wiesbaden: Springer Gabler. W opracowaniu tym Autor przedstawia zakłady sportowe jako wyjątkową formę hazardu opartą na świadomej decyzji konkretnego gracza podkreślając jej kontekst afektywny, w którym emocje rozkładają się w czasie (s. 18,19). Zwraca także uwagę na innowacje technologiczne oparte na mobilnych aplikacjach i zakładach internetowych, które zmieniły ich dostępność i funkcjonalność. W dalszej części rozdziału Autor podnosi kwestie prawne dotyczące gier hazardowych w Polsce i ich nowelizacje, a także monopolu państwa w zakresie gier hazardowych i licencjonowania zakładów bukmacherskich (s. 21). Na potrzeby opracowania sporządził tabelę legalnych bukmacherów w Polsce (s. 21,22) podkreślając, iż stanowią one jedynie 40% istniejących, co powoduje ogromne straty w budżecie państwa szacowane na około 132 mln euro rocznie (s.22). W części końcowej Autor zwraca uwagę na ekonomiczne korzyści wynikające z zakładów bukmacherskich zarówno dla sportu, jak i bukmacherów. Podkreśla wartość rynkową zakładów bukmacherskich oraz transferów finansowych do branży sportowej pochodzących z tych zakładów zwłaszcza w sferze inwestycji (s. 24). W podsumowaniu porównuje sport i zakłady bukmacherskie do *bogatego małżeństwa*, którym współpraca przynosi korzyści, ale ich relacja jest bardziej skomplikowana.

Kolejną publikację stanowi Nosal, P. (2020). *Kibic piłkarski jako fan. Spojrzenie na fenomen kibiców przez pryzmat Brytyjskich Studiów Kulturowych i ich kluczowych kategorii*. W: A. Ostrowski (red.). *Modern futbol a świat kibiców 5. Interdyscyplinarne studia nad kulturą futbolu* (s. 15-28). Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT. Autor rozważania rozpoczyna od

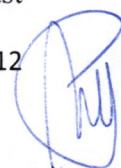
kulturowej definicji fana szczególnie zwracając się do kategorii fanów piłkarskich. Słusznie odnosi się do kategorii efektywnego uczestnictwa przez pryzmat kulturowych znaczeń. Za Barthesem zwraca uwagę na arbitralność znaczeń pojawiających się w komunikacji. W kolejnej części rozdziału opisuje przyczyny tzw. aktywności znaczeniowej i podejmowane przez jednostkę różne postawy szczególnie w kontekście komponentu afektywnego i poznawczego (s. 6,7). W tym kontekście odnosi się do kibiców piłkarskich i adresowanego do nich przekazu jaki stanowi mecz i intencji, które wiążą się z jego oglądaniem. Kibiców rozgrywek piłkarskich kwalifikuje jako specyficzny rodzaj publiczności na tle ogólnych typologii publiczności zaliczając ich do kategorii rozproszonej stanowiących istotną część samego widowiska sportowego (s. 8,9). Konstatując postrzega kibica jako typ konsumenta zaangażowanego w proces kreacji rynku sportowego (s. 9). Natomiast fanów traktuje jako zaangażowanych aktywistów umiejscawiając ich we wszystkich kategoriach odczytań tekstu kultury w ujęciu Halla (s.10). Sam proces kibicowania odnosi do aktywności wytwórczej podejmowanej szczególnie przez fanów piłkarskich. W końcowej części opracowania odnosi się do modeli kontinuum systematyki publiczności przedstawionej przez Abercrombiego i Longhursta, a także do negatywnej konotacji działalności fanów piłkarskich w kontekście dyskursu Storey'a (s. 12). Rozważania kończy konstatacja dotycząca przeobrażeń modelu funkcjonowania fanów od pasywnej partycypacji do aktywnego uczestnictwa (s. 13).

Kolejny recenzowany rozdział zaliczony przez Habilitanta do znaczących osiągnięć stanowi Nosal, P. (2020). *Instytucjonalny wymiar sportu. Konteksty i historyczno-społeczne uwarunkowania*. W: Z. Dziubiński, M. Jasny (red.). *Kultura fizyczna a instytucjonalizacja* (s. 80-90). Warszawa: Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie oraz Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskie. We wstępie do rozdziału Autor odnosi się do koncepcji instytucji społecznej Dürkheima stawiając zasadnicze pytanie dotyczące wymiaru jednostkowego i grupowego w niej. Następnie przechodzi do zdefiniowania instytucji sportowej wskazując na umocowanie w nich analizowanych szerzej w monografii praktyk sportowych (s. 4). W dalszej części opracowania odnosi się do genezy instytucjonalizacji sportu od władzy tradycyjnej do sformalizowanych procedur administrowania (s. 5). Autor słusznie umiejscawia proces wyłania się struktur instytucjonalnych w aspekcie szerszych przeobrażeń związanych z rewolucją przemysłową i podziału czasu na poświęconego pracy i wolnego oraz wkomponowanie w tym drugim sportu (s. 6), wskazując na rozpowszechniające się wzorce uprawiania sportu i jego instytucjonalnych form pojawiających się na różnych poziomach socjalizacji społecznej. Ważną część rozdziału stanowi zaproponowany przez Autora proces instytucjonalizacji sportu i jego główne cele pojawiające się we wczesnym i

późnym etapie jego rozwoju rozwijającym jego ramy normatywne (s.7-9). W końcowej części zwraca uwagę na pewien dualizm dotyczący sportu oparty z jednej strony na profesjonalizacji i specjalizacji sportu z drugiej zaś na jego rozpraszaniu w opcji fenomenologicznej (s. 11,12). W zakończeniu ową dualność odnosi do kategorii zmieniających się praktyk sportowych i ich inicjatyw oddolnych.

Kolejnym autorskim opracowaniem Habilitanta jest rozdział Nosal P. (2019). *Hazard jako „nieklasyczna” forma zaradności społecznej*. W: A. Kotlarska-Michalska, P. Nosal (red.). *Między jednostką a systemem. Zaradność społeczna w nowych ujęciach* (s. 49-60). Poznań: Wydawnictwo Nauk Społecznych i Humanistycznych UAM. Choć tutaj pojawia się pewna niejasność gdyż we wstępie opracowania Autor wskazuje na cel artykułu, a nie rozdziału. Rozważania Autor rozpoczyna od definicyjnych ujęć kategorii zaradności społecznej i zdolności do wykorzystania w tym procesie indywidualnych zasobów jednostki. Umiejscawia podobnie jak i szereg innych aktywności opisywanych w swoich publikacjach w kontekście praktyk społecznych (s. 50). Opisując szerzej zjawisko zaradności społecznej w klasycznej postaci stawia pytanie o nieklasyczne jej formy (s. 51) jako uzupełniające je bądź niezależne od niej. W tym kontekście definiuje hazard jako nieklasyczną formę zaradności społecznej szczególnie na przykładzie gier losowych (s.52,53). Odnosząc się do nich zauważa, iż w tego typów grach częściej biorą udział osoby o niższych dochodach (s. 53). W odwołaniu do badań innych autorów konstatuje, iż zbiorowość graczy wyróżniają pewne cechy wspólne oparte na niedoborze zasobów kulturalno-ekonomicznych, których określa chęć zmiany swojego położenia stanowiąca owe nieklasyczne formy zaradności społecznej. W kolejnej części opracowania przywołuje badania CBOS-u dotyczące hazardu i poziomu zaangażowania w niego wśród osób o niskim poziomie dochodów per capita, a także zależności warunków materialnych od celów przeznaczenia wygranej (s. 54,55). W zakończeniu opracowania Autor podejmuje dyskusję nad powiązaniem kategorii zaradności hazardowej nie tylko z kwestiami finansowymi, ale także z relacyjnymi przyczyniającymi się do generowania kapitału społecznego (s. 58).

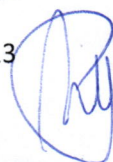
Kolejny rozdział autorski Habilitanta w interesującej mnie perspektywie badawczej stanowi Nosal, P. (2018). *Kasyno jako przestrzeń (nie)kontrolowanej utraty równowagi*. W: M. Krajewski, Z. Małkiewicz (red.). *Błądźnik. Utrzymując równowagę* (s. 191-211). Warszawa: Fundacja Bęc Zmiana. Autor odnosi się do koncepcji kasyna przez pryzmat praktyk jaki stanowi hazard. Niektóre określenia używane w tym opracowaniu mają populistyczny charakter, takie jak śródtytuł *Z jakiej równowagi wytrąca kasyno?* i *W jaki sposób wytrąca z równowagi?* bądź dalej w konkluzji opracowania kasyno jako *twór poruszony*. Natomiast

bardziej adekwatne jest odnoszenie kasyna do negacji ładu społecznego (s. 6) i ściślej do kulturowego rdzenia konstrukcji życia społecznego (s. 6,7). Ważnym jest zwrócenie uwagi na sensoryczną deprivację kasyna jako miejsca podobnego do centrów handlowych pozbawionych temporalnej kontroli silnie ubodźcowionych prowadzących do wydłużania czasu przebywania i wydawania pieniędzy zamykająca się konkluzją Ritzerowskiej magii konsumpcji.

Kolejna publikacja podlegająca mojej ocenie to Nosal, P. (2017). *Analiza wizerunków męskości i kobiecości w autobiografiach polskich piłkarzy urodzonych w latach siedemdziesiątych XX wieku*. W: A. Ostrowski (red.). *Modern futbol a świat kibiców 3. Interdyscyplinarne studia nad kulturą futbolu* (s. 264-280). Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej. W opracowaniu tym Autor porusza ważny społecznie problem asymetrii wizerunków kobiet w stosunku do mężczyzn w sporcie szczególnie widocznych w dyskursie medialnym. Dokonuje analizy tego zjawiska w futbolu na przykładzie autobiografii polskich piłkarzy w odniesieniu do wybranych kategorii wiekowych urodzonych w latach siedemdziesiątych. Opracowanie stanowi esej socjologiczny osadzony w teorii ugruntowanej. Stąd Autor przywołuje fragmenty narracji piłkarzy odnoszące się do wybranych wymiarów męskości, ich cielesności czy poziomu dbałości o siebie. Atrybuty te zostają uzupełnione narracjami relacyjnymi pełnionych ról społecznych. W kontekście męskości umiejscawia kobiecość i przedstawiane w tych autobiografiach ich wzorce. W zakończeniu Autor opisuje dominujący w tych narracjach model mężczyzny odnoszący się do relacji z bliskim.

Kolejny rozdział autorstwa Habilitanta to Nosal, P. (2016). *Ekonomia i modern football. O fundamencie nowoczesnej piłki nożnej*. W: A. Ostrowski (red.). *Modern futbol a świat kibiców 2. Interdyscyplinarne studia nad kulturą futbolu* (s. 13-25). Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej. W publikacji tej Autor zwraca uwagę na futbol jako element przemysłu rozrywkowego. Pewną nieścisłość stanowi ujęcie popularne ekonomii jako „platformy spinającej konteksty nowoczesnej piłki nożnej” (s. 3). Natomiast bardziej adekwatne stanowi odniesienie jej do procesów komercjalizacji czy supermarketyzacji za Antonowiczem, Kossakowskim i Szendlakiem (s. 4). Słuszna jest także konstatacja, iż masowy charakter piłkarskich meczów stanowił podstawę rozwoju ekonomicznego futbolu ten zaś jest wzmacniany przez media. Interesujące rozważania dotyczą drugiej części opracowania związanej z globalnym wymiarem futbolu. Stąd Autor trafnie w analizie współczesnego futbolu odwołuje się do zasad funkcjonowania gospodarki rynkowej i relacji funkcjonujących między różnymi podmiotami rynkowymi przyjmującego

jednocześnie ich funkcje związane z dostarczeniem dóbr i usług na rynek. W konkluzji podobnie pojawia się nieprecyzyjność dotycząca powiązania praktyk futbolowych z ekonomią bez uszczegółowienia wymiarów ekonomicznych (s. 9). Natomiast bardziej trafna jest spojrzenie na futbol w kontekście kapitału inwestycyjnego czy ujmowanie go jako transakcji kupna-sprzedaży i wyborów konsumenckich (s. 11). Jednocześnie ten aspekt nadawania zbyt wysokiej rangi kwestiom ekonomicznym w futbolu poddaje krytyce w zakończeniu opracowania.

W kolejnym autorskim rozdziale Nosal, P. (2014). *Performatywny wymiar deindywidualizacji*. W: M. Krajewski (red.). *Deindywidualizacja. Socjologia zachowań zbiorowych* (s. 127-146), Warszawa: Fundacja Bęc Zmiana, Autor opisuje kwestie wspólnotowości, która pojawiła się w trakcie odchodzenia i śmierci Jana Pawła II wśród kibiców piłkarskich. Przedstawia praktyki deindywidualizacyjne, w których logikę wpisana jest subwersywność i emocjonalność. Analizuje ten fenomen w kontekście wiary i emocji dominujących nad racjonalnością działania. Podkreśla spektakularność tego wydarzenia w konwencji Maurice'a Roche'a uświadomionych rangą wydarzenia i innymi znanymi przykładami podobnego typu wydarzeń. Słusznie zwraca uwagę na heterogeniczność tego typu grup, które w obliczu spektakularnych wydarzeń wykazują cechy wspólnotowe. Pojawiające się zachowania deindywidualizacyjne Autor uzasadnia mechanizmem konformizmu grupowego w wymiarze performatywnym. Przykłady tego typu zachowań odnosi także do rynku i modowej imitacji skłaniającej do podporządkowania się istniejącym trendom. Słusznie w tego typów zachowaniach Autor dopatruje się roli mediów i wzorców transmisji. Za ważne uważam również poddanie refleksji tego typu działań w aspekcie synergicznym stanowiącym podstawę działań uwspólnotowionych. Za pewną niedogodność w pisaniu recenzji tej publikacji uważam brak podania stron, co uniemożliwiło wskazania konkretnych fragmentów tekstu.

Natomiast przechodząc do artykułów zakwalifikowanych przez Habilitanta jako pozostałe osiągnięcia w pierwszej kolejności odnoszą się do opracowań autorskich w drugiej do współautorskich z dominującym udziałem Habilitanta zgodnie ze wskazaniem oświadczeń współautorów. Należą do nich Nosal, P., *Konfesje o „niedoczynie”*. *Analiza modalności (auto)biografii polskich piłkarzy urodzonych w latach siedemdziesiątych*, Nosal P., *Późny kapitalizm i hazard*, P. Nosal; *Spoleczne ujęcie sportu. (Trudne) definiowanie zjawiska i jego dyskurs*, P. Nosal; *Trzy pytania o polską socjologię sportu*, P. Nosal; *Trzy żywoty Oscara Pistoriusa*, Nosal, P. (2017). *Klasy ekonomii społecznej w Polsce. Specyfika zjawiska oraz kierunki rozwoju*, *Polityka społeczna*, 514(1), 27-32. W drugiej zaś do współautorskich, w

których udział Habilitanta przekracza 50%. Należą do nich: *Dark-skinned pioneers in European national football teams: patterns and stores*, Przemysław Nosal, Natalia Organista; *Doświadczenie czarnego łabędzia, mity logistyczne i okręt Tezeusza. Trzy mechanizmy wytwarzania i wzmacniania tożsamości zbiorowej kibiców*, Przemysław Nosal, Radosław Kossakowski oraz *How did regular sports bettors behave during covid-19 lockdown? Evidence from Poland*, Przemysław Nosal, Hibaí Lopez-Gonzalez.

Pierwszym recenzowanym autorskim artykułem Habilitanta będzie *Konfesje o „niedoczynie”*. *Analiza modalności (auto)biografii polskich piłkarzy urodzonych w latach siedemdziesiątych*, AUTOBIOGRAFIA nr 2 (9) 2017 s. 73–82. W eseju tym autor poddaje analizie autobiografie ośmiu polskich piłkarzy urodzonych w latach siedemdziesiątych jako szczególnie doświadczających przemian ustrojowych i gospodarczych osadzonych w teorii ugruntowanej. W analizowanych narracjach Autor wskazuje na kategorię *niedoczynu* utrudniającą realizację karier sportowych z powodu różnych słabości do nałogów. Na zbiór autobiografii patrzy z perspektywy trzech planów skutkujących różnym poziomem osiągniętych sukcesów. Konstruowane narracje dostarczają z jednej strony kontrowersyjnej wiedzy z drugiej zaś ezoterycznej odsłony procesu tworzenia tych biografii.

Kolejnym autorskim artykułem Habilitanta jest *Późny kapitalizm i hazard*, PRZEGLĄD SOCJOLOGICZNY 2019 68(2): 9–31. W części wprowadzającej do tekstu Autor podejmuje dyskusję nad samym zdefiniowaniem późnego kapitalizmu poddając refleksji jego atrybuty. W dalszej części w jego kontekście umiejscawia hazard dokonując jego genezy hazardu oraz wskazując na jego współczesne konteksty. Między fenomenem hazardu wyznaczonego przez jego uniwersalizm doszukuje się atrybutów późnego kapitalizmu poprzez cel hazardu oparty na wygranej i maksymalizacji zysku. Kapitalizm postrzega jako korzystne podłoże dla mechanizmów rozwojowych hazardu (s. 8). Zaś w megatrendzie technologicznym dostrzega globalizację hazardu poprzez dostępność sieciową. W rozumieniu hazardu i inwestycyjnych zachowań Autor w odwołaniu do koncepcji Roberta Shillera organizacji rynków finansowych wskazuje na ich spekulacyjny charakter (s. 15). Wydaje się, iż odwołanie do rynków efektywnych w rozumieniu zachowań podmiotów, np. na giełdzie bazujących na kategorii informacji mogłoby dopełnić te analizy. Choć w dalszej części znajdujemy odpowiednie odniesienia hazardu do giełdy (s.26), to nie ma rozwiniętej interpretacji obniżenia ryzyka poprzez mechanizmy efektywności rynku. Natomiast słusznie autor odwołuje się za Michelelem Levis'em (s. 16) do transakcji ryzykownych opartych na wykorzystaniu mechanizmu *subprime*, który doprowadził do załamania rynków finansowych w 2007 i 2008 roku. W artykule tym podobnie, jak i w monografii wskazuje na kategorie niepewności i

ryzyka jako kluczowe dla hazardu podobnie jak i dla kapitalizmu jednak tych pojęć nie różnicuje. Bowiem w XXI wieku odchodzi się od zdroworozsądkowego określenia niepewności definiując je w odróżnieniu od ryzyka. W części podsumowującej artykuł pewne konstatacje dotyczące natury hazardu i późnego kapitalizmu są uzasadnione. Bowiem jedną ze strategii zachowań na rynku jest hazard natomiast złożone mechanizmy finansowe wskazują w odwołaniu do rynków efektywnych i kosztów alternatywnych na bardziej zróżnicowane zależności w tym również uwzględniające stosunek jednostki do ryzyka w kontekście jej zachowań na rynku. Recenzowany artykuł uważam jednak za jeden z ciekawszych w pozostałych osiągnięciach naukowych Habilitanta.

Kolejną autorską pozycją dorobku Habilitanta jest *Społeczne ujęcie sportu. (Trudne) definiowanie zjawiska i jego dyskurs*, Przegląd Socjologii Jakościowej 2015, Tom XI Numer 2, s. 16-38 zamieszczony w: www.przegladsocjologiijakosciowej.org. Autor ujmuje w nim sport w kontekście praktyk społecznych i kształtowania wzorców rozpowszechnianych w innych płaszczyznach życia społecznego. Wskazuje też refleksyjnie na sport jako obszar transgresji, w którym jednostka jest zdolna do pokonywania własnych granic (s.18) oraz pojawiających się na tym tle dyskusji. Autor przywołując zróżnicowane cechy sportu zwraca uwagę na jego kontekstualizm wywodzący się z różnych praktyk życia społecznego.

Kontynuację rozważań dotyczących socjologii sportu stanowi artykuł *Trzy pytania o polską socjologię sportu* zamieszczona ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS FOLIA SOCIOLOGICA 65, 2018, s. 9-25. Autor na tle międzynarodowych publikacji dotyczących ujęć socjologii sportu w socjologii umiejscawia polską socjologię sportu i jej korzenie. Rozpoczyna od analiz socjologii sportu w ujęciu polskiego prekursora F. Znanieckiego, który sport osadza w socjologii wychowania na tle innych aktywności życiowych człowieka kontynuując rozważania w różnych ujęciach rozwoju tej subdyscypliny. Kluczowym pytaniem staje się obecny jej status na tle innych subdyscyplin socjologii. O tyle jeśli ta część ma głównie charakter opisowy dotyczący akademickich ośrodków naukowych zajmujących się socjologią sportu i wiodących publikacji o tyle ważniejszą wydaje się część poświęcona jej przyszłości w kontekście wyzwań przed nią stojących. Autor wskazuje w tej części na najważniejszy zadania rozwijającej jej potencjał.

Trzy żywoty Oscara Pistoriusa to kolejna publikacja autorska Habilitanta opisująca biograficzne konteksty urodzonego w Republice Południowej Afryki niepełnosprawnego sportowca, który jako pierwszy w historii rywalizował z pełnosprawnymi biegaczami na olimpiadzie w Londynie. Artykuł ma formę eseju łączącą elementy naukowe i publicystyczne dotyczące ucieleśnienia idei integracji w sporcie z wątkami osobistymi biografii biegacza.

Ważny kontekst dotyczy przekraczania granicy demarkacyjnej między niepełnosprawnością i sprawnością z użyciem współczesnych osiągnięć technologicznych stanowiących nową szansę w pokonywaniu ograniczeń (s. 154) wpisującej się w pojawiający się w recenzowanych powyżej publikacjach Autora nurt przekraczania ograniczeń własnego organizmu. Wskazuje przy tym na nowy dyskurs ostentacyjnej widoczności ograniczeń na przykładzie stosownych protez, a także zjawiska opisywanego jako hybrydyzacja sportu z użyciem technologii *cyborgizacji* pojawiającego się także w rozważaniach innych autorów nie tylko w kontekście sportowej rywalizacji, ale także idei człowieka jako naturalności konstruowanej społecznie (s.157-158). Stąd Autor w końcowej części poddaje refleksji ważny problem podnoszony także przez innych autorów (Norman, Moola) dotyczący sposobów kontrolowania obecności technologii w sporcie (s. 160).

W kolejnym opracowaniu podlegającym mojej recenzji Nosal, P. (2017). *Klasy ekonomii społecznej w Polsce. Specyfika zjawiska oraz kierunki rozwoju*, *Polityka społeczna*, 514(1), 27-32, Autor definiuje podmioty działające w sferze ekonomii społecznej i ich podstawowe zasady działania. Dokonuje przeglądu literatury przedmiotu i danych zastanych *desk research* dotyczących specyfiki i kondycji klastrów ekonomii społecznej w Polsce. Słusznie zwraca uwagę na najważniejszą funkcję klastra jaką jest efekt synergii prowadzący do koncentracji zasobów współpracujących ze sobą podmiotów (s. 28). Szerzej odnosi się do atrybutów klastrów dotyczących klasycznych przedsiębiorstw i podmiotów ekonomii społecznej. Podkreśla znaczenie sieciowej organizacji klastrów społecznych zwłaszcza w kontekście redukcji ryzyk (s. 30). Dalej wskazuje na istniejące klastry społeczne w Polsce oraz na ich ścieżki rozwojowe poprzez złożone formy organizacyjne (s. 31).

Podsumowując publikacje Habilitanta jego wyłącznego autorstwa należy stwierdzić, iż są one zróżnicowane w warstwie stylistycznej narracji od wywodów naukowych polegających na prezentacji różnorodnych stanowisk teoretycznych do esejów zawierających wątki publicystyczne choć łączy je wspólny mianownik refleksyjności Autora i znanstwo opisywanej problematyki. Z tej grupy publikacji na moje szczególne wyróżnienie zasługuje wskazywany już w szczegółowym recenzowaniu artykuł *Późny kapitalizm i hazard* zamieszczony w *Przeglądzie Socjologicznym*.

W ocenie drugiej części pozostałych osiągnięć Habilitanta odniosę się do recenzji publikacji współautorskich, w których jego udział jest co najmniej 50% należy do nich artykuł *Dark-skinned pioneers in European national football teams: patterns and stores*, Przemysław Nosal, Natalia Organista, (2021) *Soccer & Society*, Roudlege. W artykule tym analizie poddano relacje między różnymi rasami w sporcie w kontekście tożsamości narodowej.

Szczególnie ciemnoskórych zawodników pojawiających się w europejskich reprezentacjach narodowych piłki nożnej. Wskazano w nim na badania europejskie dotyczące postaw separatystycznych i manifestacji nacjonalistycznych często w celach antagonizowania rywali sportowych. Zwrócono uwagę na tożsamości społeczne pojawiające się w praktykach zbiorowych wywołujące często wspólne systemy znaczeniowe prowadzące do narodowej euforii. Zdaniem autorów kontekst globalizacyjny nie zmienił silnych relacji między sportem i narodem. Stąd sport nadal reprodukuje ideologie rasowe. Na przykładzie gry w krykieta podkreślana jest angielskość w konsumowaniu gry poprzez zinstytucjonalizowany rasizm. Artykuł wypełnia pewną lukę badawczą dotyczącą pierwszych ciemnoskórych piłkarzy w europejskich reprezentacjach narodowych. W sensie metodycznym oparty jest na desk research i zawiera siedem fal ciemnoskórych pionierów w latach 1881-2018. Analizie poddano sylwetki piłkarzy, którzy z przełomu XIX/XX wieku do pierwszej i drugiej fali globalizacyjnej trafiali do europejskich reprezentacji narodowych. W podsumowaniu wskazano na wielokulturowość i wielorasowość europejskich drużyn piłkarskich, ale także na złożoność relacji naród i sport.

Kolejną współautorską publikacją Habilitanta ze znacznym jego wkładem jest artykuł *Doświadczenie czarnego łabędzia, mity logistyczne i okręt Tezeusza. Trzy mechanizmy wytwarzania i wzmacniania tożsamości zbiorowej kibiców*, Przemysław Nosal, Radosław Kossakowski (2017), *Kultura i Społeczeństwo*, nr 2, s.1-26. Jego treść merytoryczna dotyczy mechanizmów kształtowania tożsamości kibiców piłkarskich. Autorzy zwracają uwagę na konieczność ciągłego redefiniowania tożsamości narodowej opartych, co słusznie zauważają na konieczności refleksyjnego projektowania „ja” zarówno jednostkowego, jak i grupowego. Podkreślają także znaczenie konsumpcji jako swoistego „spoiwa” konstruktów grupowych. Analizie poddają kategorie podziałów kibiców piłkarskich oparte na dychotomiach szczególnie w wymiarze tradycyjny kibic/konsument (s. 5, 6) i odpowiadające im typy tożsamości. Zaznaczają, iż tradycyjni kibice tworzą w odróżnieniu od innych fanów piłkarskich bardzo wyraźne tożsamości noszące znamiona wspólnoty kulturowej (s. 6), a ich wyróżnikiem jest wspólnotowy habitus (s. 7). W dalszej części wskazują na drugi biegun taksonomii Giulianottiego jaki tworzą kibice o nastawieniu konsumpcyjnym. Wskazując na różnice między tymi dwoma biegunami odnoszą się do metafory „disneyizacji” Brymana mającej na celu podnoszenie satysfakcji konsumenta (s. 9). W tym kontekście propozycje dla fanów wykraczają poza cele kibicowania i wiążą się z szeroką ofertą marketingową. Używając metafory „czarnego łabędzia” Taleby tworzącej zdaniem autorów nieprzejrzystość sportowego uniwersum generujących wspólnotę doświadczeń (s. 12). Przytoczne

egzemplifikacyjnie przykłady wydarzeń mają wskazywać na nietrwałość struktur piłkarskiego świata (s. 15). W dalszej części autorzy posługują się metaforą okrętu Tezeusza, którego konstrukcja ulegająca ciąglej erozji zastępowana jest nowymi elementami jednak budząca wątpliwość na ile są one zdolne zachować pierwotną wersję obiektu odnoszoną do klubów piłkarskich w dobie *modern football* ze wskazaniem na wiodącą rolę kibiców w zachowaniu tej ciągłości (s. 19). W podsumowaniu autorzy tworzą konstatacje dotyczące fenomenu kibiców piłkarskich, których wspólne doświadczenia spajają silniej niż marketingowe projekty osobowości generowane przez rynek (s. 21).

Ostatni z części ocenianych publikacji współautorskich ze znaczącym udziałem Habilitanta to artykuł *How did regular sports bettors behave during covid-19 lockdown? Evidence from Poland*, Przemysław Nosal, Hiba Lopez-Gonzalez (2021), Evidence from Poland, European Sport Management Quarterly, Roudlege, s. 1-16. Artykuł dotyczy zmian zachowań graczy w okresie lockdownu związanego z pandemią Covid-19. Autorzy powołując się na dane pochodzące z analiz międzynarodowych dotyczących zmian w zachowaniach graczy w okresie pandemii szczególnie koncentrują się na zakładach sportowych online w Polsce. W projekcie badań własnych autorzy skupiają się na wynikach ankiety internetowej przeprowadzonej w 2020 roku. Dobór próby odbywał się metodą śnieżnej kuli przy wykorzystaniu popularnych forów internetowych. Zebrany materiał empiryczny pochodził z 240 ankiet. Wyniki ankiet autorzy prezentują w formie dwumianowych modeli regresji logistycznej zmiennych zależnych hazardu zastępczego i sytuacji finansowej graczy w zależności od zmiennych niezależnych płci i wieku (s. 8). W dalszej części badań próbowano ustalić na ile spadek aktywności w zakładach sportowych wpłynął na inne formy zajęć oraz sytuację finansową graczy (s. 10,11). Artykuł kończy dyskusja nad alternatywnymi formami aktywności graczy w okresie pandemii, a także sposobami radzenia sobie z emocjami wynikającymi z przyjętych ograniczeń.

W podsumowaniu recenzji publikacji współautorskich Habilitanta za szczególnie interesujący w mojej ocenie artykuł należy uznać *Doświadczenie czarnego labędzia, mity logistyczne i okręt Tezeusza. Trzy mechanizmy wytwarzania i wzmacniania tożsamości zbiorowej kibiców* Przemysława Nosała i Radosława Kossakowskiego, a zwłaszcza dychotomiczne ujęcia kontestujące tradycyjnego kibica i kibica ery ponowoczesnej.

Ostatnia część mojej recenzji dotyczy oceny związanej z aktywnością naukową realizowaną przez Habilitanta w więcej niż jednej uczelni. W pierwszej kolejności odniosę się do działalności międzynarodowej Habilitanta dotyczącej jego stażów zagranicznych. W 2020 roku odbył staż na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Helsińskiego (Finlandia)

w Centre for Research on Addiction, Control and Governance (CEACG). W 2021 roku przebywał na Wydziale Socjologii i Pracy Socjalnej Uniwersytetu Bukaresztańskiego (Rumunia) w ramach programu Erasmus+ Teaching Mobility. Odbył także wyjazd studyjny do Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, a także w ramach programu Erasmus+ wizytę w 2022 roku w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Wiedeńskiego (Austria).

W ramach kooperacji międzynarodowej podejmował współpracę publikacyjną z Hibaïem Lopezem-Gonzalezem z Uniwersytetu w Barcelonie. Uczestniczył w międzynarodowych projektach badawczych. W 2018-2022 w projekcie Political Economy of Gambling będącego grantem Fińskiej Akademii (Suomen Akatemia) oraz grantie HYPEM - How do Young People in Europe Move? finansowanym w ramach inicjatywy „I-Site Université Lille-Nord Europe SHS HUB4” realizowanym przez University of Lille oraz University of the Littoral Opal Coas.

W ramach kooperacji międzynarodowej współpracował z Jack, Joseph and Morton Mandel School of Applied Social Science (Cleveland, USA) organizując w latach 2015-2019 wizyty studyjne studentów na Wydziale Socjologii UAM i wygłaszając dla nich wykłady. Prowadzi także różnorodną działalność dydaktyczną i popularyzatorską w tym szczególnie promotorską oraz recenzencką mając ważny wkład w organizacji konferencji i wydarzeń naukowych, a także otwartych seminariów naukowych. Na podkreślenie zasługuje cykliczna działalność w ramach Poznańskiego Festiwalu Nauki i Sztuk.

Konkluzja

Analiza osiągnięcia naukowego zgłoszonego przez Habilitanta oraz pozostałego dorobku naukowego, aktywności naukowej pozwala stwierdzić, iż dorobek naukowy dra Przemysława Nosala spełnia wymogi stawiane kandydatom ubiegającym się o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego zgodnie z art. 219 Ustawy z dn. 10 marca 2023 r. Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce (Dz. U. poz. 742).

Biorąc pod uwagę powyższe fakty popieram wnioszek o nadanie dr. Przemysławowi Nosali stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauki społeczne w dyscyplinie nauki socjologiczne.

Wrocław 2023.08.09

